

Mladá fronta DNES, 13. 9. 2008

Naše znalosti školství jsou na pětku

Daniel Münich

Názorový seriál MF DNES: Na vzdělání mládeže ročně vydáme desítky miliard. I když nevíme, jaká je jeho úroveň

Do základního a středního školství plyne ročně hodně přes sto miliard korun, samozřejmě z našich daní. Tvůrce vzdělávací politiky i nás voliče tedy musí zajímat školství také jako celek.

Ve školství drží téměř veškeré páky v ruce stát, kraje a města. Skoro na všechno jsou ve školství zákony, vyhlášky a nařízení. Neviditelné ruce trhu v této oblasti stát moc místa nenechal. Právě proto do velké míry závisí na vládě, úřadech a konečně i na voličích, zda je systém dobře nastaven a stále zdokonalován. To však nelze dělat bez dobrých znalostí toho, jak vlastně věci v našem školství fungují. Je překvapivé, že toho o něm vlastně moc nevíme.

V tomto textu bude řeč o průměrné škole a průměrném žákovi nebo maximálně o velikosti rozdílů mezi nimi. Nejde mi o to, jestli je v Říčanech nedostupná škola, ale jestli jsou naše školy obecně dostupné, nebo nikoliv. Neobejdu se přitom bez paušálních soudů, které se mohou od konkrétních zkušeností jednotlivých čtenářů lišit.

Optimální velikost třídy

Máme v našich třídách správný počet žáků? Připomínám, že jde o jednu ze zásadních otázek vzdělávací politiky na celém světě. A také o velké peníze.

Dominantním nákladem ve školství jsou totiž platy učitelů. Zvýšením velikosti průměrné třídy o pouhých pět žáků bychom mohli navýšit platy učitelů o patnáct procent, a možná i více. Nejde o plané teoretizování. Zatímco v našich třídách je průměrně 21 žáků, jsou vyspělé země jako Británie s 25 a Japonsko s 30 žáky. Na druhé straně jsou země jako Švýcarsko s méně než dvaceti žáky.

I u nás bylo na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let ve třídě běžně více než třicet žáků. Jaký je optimální počet žáků ve třídě, však dost dobře nevíme. Řada učitelů jistě nabídne vlastní cenné zkušenosti, ale ty neberou v úvahu nákladovou stránku celé věci. Možná by při patnáctiprocentním nárůstu platu s pěti žáky ve třídě navíc neměli velký problém...

Kvalitu škol neznáme

Je základní škola A lepší než škola B? Jsou gymnázia v okrese X lepší než stejně zaměřená gymnázia v okrese Y? I tady se odpověď hledá poměrně obtížně. Dobrá škola není nutně ta, která má dobré absolventy, ale určitě ta, která žáky vzdělanostně dokáže vytáhnout nahoru.

Jistě bychom našli školy, které navzdory slabému sociálnímu zázemí žáky dokážou hodně „povytáhnout“.

Stejně tak bychom našli školy plné nadané mládeže, které své žáky spíše jen hlídají.

Kvalitu školy totiž určuje takzvaná školou přidaná hodnota vzdělání. Ale tu neznáme, protože se u nás neprovádí žádné šetření, které by něco takového umožňovalo.

Existuje však ještě zcela jiné, nepřímé měřítko kvality škol, kterým je poptávka. Do ní se promítá nekonečná mozaika rodiči a žáky získaných informací a preferencí. Ale ani poptávka nemusí o kvalitě škol dobře vypovídat.

Poptávka je zkreslená

Všeobecně převažuje dojem, že největší převis poptávky nad nabídkou je u gymnázií, nižší nebo nulový je u středních odborných škol s maturitou a o učiliště je zájem malý. Kolik žáků by však na těchto školách doopravdy chtělo studovat, ve skutečnosti nevíme.

I to bylo vadou dosavadního systému přijímaček s jednou přihláškou. Na většinu gymnázií a některé oblíbené odborné školy se řada dětí neodvážila podat přihlášku ze strachu z toho, že by jim v případě nepřijetí unikla šance dostat se na další dobré školy. Víme tudíž pouze to, že skutečných zájemců o studium na školách s převisem přihlášek je více, možná mnohem více, než ukazují statistiky. Naopak zájem o málo poptávané školy je ve skutečnosti ještě nižší, než se zdá. Jistou šancí, že získáme méně zkreslené informace o poptávce, slibuje nový systém tří přihlášek, který začne fungovat příští rok.

Jak fungují přijímačky

Přijímačky jsou u nás nesporně nástrojem, jak přidělit nedostatečná místa na některých školách. Většina škol však přijímačky považuje za nástroj, jak vybrat žáky, kteří mají ke studiu lepší dispozice. Daří se jim to?

Tuto otázku si spolu se mnou jistě klade řada zanícených ředitelů. Důvod je nasnadě. Pokud přijímačky dobře neodhalují studijní dispozice, je záhodno změnit jejich obsah, nebo dokonce formu. A pokud jsou přijímačky v pořádku, a přesto jejich výsledky budoucí studijní úspěchy žáků moc nepředpovídají, je to varovný signál, že odmítáním uchazečů mrháme talenty. Jinak poměrně rovnostářské Čechy zde může překvapit, že v řadě států USA jsou přijímačky na veřejné základní školy založené na testování intelektuálních dispozic zakázány zákonem.

Ani propadák, ani zázrak

Jak si Češi vedou ve vzdělanosti v mezinárodním srovnání? Byly nahrazeny zlaté ručičky zlatými mozky? Zde něco málo víme.

V posledních deseti letech se totiž uskutečnilo několik mezinárodních šetření, která určité srovnání dávají. Asi nejznámější je šetření PISA. Opakovaně se v něm ukazuje, že mladí Češi končí základní školu nadprůměrní v matematické a přírodovědné gramotnosti a lehce podprůměrní v čtenářské gramotnosti. Jinými slovy, žádný propadák a žádný zázrak.

Zde však naše poznání v podstatě končí. Moc dobře zatím vlastně nevíme, co je hlavní příčinou našeho zaostávání v čtenářské gramotnosti, a nikdo se tomu zatím u nás moc nevěnoval. Je to dáno způsobem, jakým se na našich školách učí jazyky, sloh a literatura? Je to dáno stále přílišným důrazem na bezmyšlenkové přejímání a papouškování pravd v ostatních předmětech? Nebo se prostě čtení a chápání textu věnuje u nás málo času? Nemáme-li v ruce věrohodné a výzkumem podložené odpovědi na tyto otázky, je těžké něco měnit jinak než metodou pokus omyl.

S výsledky vzdělávání souvisí nejen náklady na ně vynaložené. V tomto jsme mimochodem poměrně úspěšní. Nebo snad zbytečně škudiví? Roli zde hrají také hodiny, dny a léta, jež mladí lidé stráví ve škole.

Jak dlouho? A za kolik?

Podíváme-li se na údaje o vzdělávací kariéře našich mladých, tak zjistíme, že věk, kdy průměrný žák opouští školu, za posledních dvacet let výrazně narostl o několik roků. Načítal se rostoucí počet dětí nastupujících na základní školu od sedmi místo od šesti let. Prodloužila se základní škola z osmi na devět let, klesal počet dětí v tříletých středních školách a rostl jejich počet ve čtyřletých. Výrazně také rostl počet těch, kteří po střední škole pokračují na vyšší odborné škole.

Byl-li počet let strávených průměrným žákem ve škole v ČR vysoký již koncem osmdesátých let, za posledních dvacet let se ještě výrazně zvýšil. V důsledku toho dlouhodobě klesá míra zaměstnanosti mladých Čechů, což kdekoho překvapí. Nasnadě je potom otázka, co nás takové prodloužení studia stojí a zda přínosy převyšují náklady. Protože nevíme, o kolik se zlepšila vzdělanost absolventů, může se každý domnívat, co chce. Osobně soudím, že to bylo přínosné, ale jistě se najde řada lidí, kteří to vidí jinak.

Připomeňme si časté nářky z vysokých škol, že kvalita maturantů klesá. Je tomu skutečně tak, nebo jde klasický sklon lidí idealizovat si minulost? Nevíme. Dle mého soudu jde o zkreslený dojem způsobený tím, že na maturitu dnes dosáhne výrazně větší podíl věkového ročníku než v minulosti, a tedy i méně nadaní žáci, a že s tím kvalita škol, alespoň těch středních, nemá nic společného.

Reforma, ale jaká?

Toto září vstoupila do druhého roku zcela zásadní školská reforma. Dosavadní poměrně striktně narýsované školní osnovy mají postupně nahradit mnohem flexibilnější obsah a formy vzdělávání méně svázané takzvanými rámcovými vzdělávacími programy. Měly by se setřít příliš ostré hranice dělící dosavadní předměty a učitelé by měli dostat více prostoru pro vlastní kreativnost ve výuce.

Od reformy se samozřejmě očekává, že výraznělepší výsledky vzdělávání. Jako každá školská reforma má i tato své obhájce a odpůrce, skeptiky i optimisty. Zatímco v očích optimistů dominují již uvedené očekávané přínosy, skeptici se obávají rozplizlosti a upovídání výuky a rozptýlené kolektivní neodpovědnosti pedagogů za výsledky. Tak velká reforma, která nejenže stála a bude ještě stát nějaké peníze, ale především obrovské úsilí a čas učitelů, by si určitě zasloužila scénář pro vyhodnocení její úspěšnosti.

Jak máme oznámkovat reformu?

Bohužel žádný takový scénář zatím není. Dle mého soudu je mnohem důležitější vyhodnotit dopad této reformy než bolestně zavádět nákladné státní maturity s nejasným účelem a nejistým úspěchem. A na vyhodnocení reformy je již trochu pozdě.

Porovnat stav po reformě totiž nebude s čím, protože se na dobré zmapování výchozího stavu nepamatovalo. Snad se aspoň něco málo a snad pozitivního po letech dozvíme z již zmíněného šetření PISA.

***

O autorovi: Daniel Münich, ekonom CERGE-EI, se zabývá především výzkumem v oblasti ekonomie trhu práce a ekonomie vzdělávání.